

СТЕПАН КАЧАЛА ТА МИХАЙЛО ДРАГОМАНОВ: ІСТОРІЯ ВЗАЄМИН У КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті висвітлено погляди Степана Качали і Михайла Драгоманова на діяльність просвітницьких товариств (Галицько-руської Матиці, «Просвіти», «Товариства імені Т. Шевченка») та інші соціальні і культурні аспекти другої половини ХІХ ст.

Ключові слова: Степан Качала, Михайло Драгоманов, «Просвіта», Австро-Угорщина, «Правда».

На початку 70-х років ХІХ ст. внаслідок посилення цензури на українських землях, які перебували під владою Російської імперії виникла потреба у створенні нової організації, яка б займалася відродженням і розвитком української літератури та мови. З такою ініціативою виступили представники когорти наддніпрянських громадсько-політичних діячів, серед яких були О. Кониський, М. Драгоманов, Д. Пильчиков, Є. Милорадович. Цю ініціативу підтримали представники українського національного табору у Галичині, серед них були С. Качала (який був також головою організаційного комітету), Ю. Романчук, брати О. та Ол. Огоновські, К. Сушкевич та ін. Вже 11 грудня 1873 р. був підписаний перший статут літературного товариства імені Шевченка. Новоутворене товариство повинно було займатися не лише видавничою діяльністю, а й слугувати потужним об'єднавчим фактором для галицьких та наддніпрянських громадських діячів.

У цей час останні дедалі більше слідкували за перебігом політичного життя у Галичині, підсумками засідань Крайового сейму, при цьому зростала роль періодичних видань, на сторінках яких друкувались роздуми відомих представників українського національного руху стосовно розвитку мови, літератури та інших аспектів політичного життя.

Особливе зацікавлення у цьому контексті викликає історія взаємин галицького священика, посла Галицького крайового сейму, депутата Державної ради у Відні, одного з очільників течії народовців С. Качали та українського публіциста, історика, літературознавця, фольклориста, громадського діяча М. Драгоманова. Останній стежив за життям галицьких українців, починаючи із 1863 р.¹ Із початком 1870-х рр. М. Драгоманов особисто знайомився із представниками освітньо-культурних товариств у Галичині. У цей час у своїх публікаціях він критикував діяльність Галицько-руської Матиці, за надзвичайно низький рівень видавничої та просвітницької діяльності товариства.

Таким чином об'єктом наукового дослідження виступають суспільно-політичні, національно-культурні процеси, що відбувалися в Східній Галичині у другій половині ХІХ ст.

Завдання статті ґрунтуються на визначенні основних ідей С. Качали та М. Драгоманова щодо суспільно-політичного розвитку Галичини, через аналіз брошур С. Качали, публікацій у галицьких часописах «Правда», «Діло», листування та мемуарів М. Драгоманова.

У 1873 р. у Галичині депутатів до рейхсрату вперше мали обирати не крайові сейми, а безпосередньо населення. Оскільки запровадження безпосередніх виборів викликало у суспільстві неоднозначну реакцію цього ж року парох із села Шельпаки (тепер Підволочиського району, Тернопільської області) С. Качала опублікував у вигляді додатків до газети «Правда» брошури «Безпосередні вибори до Ради Державної і русини» та «Політика русинів», які він написав під псевдонімом Николай Загірний.

Будучи федералістом С. Качала у першій брошурі виступав проти германізації, німецького централізму, колонізації в імперії, захищав українську мову, наголошуючи на її однакових правах поряд із польською. Як основний аргумент він використовував 19-ту статтю конституції 21

грудня 1867 р., яка проголошувала принцип зрівняння мов усіх народів імперії Габсбургів, можливість вживання рідної мови в школах, урядових установах, забезпечення розвитку рідної мови народів імперії (втім ця стаття стосовно українського населення Галичини майже не виконувалася)².

За словами галицького пароха саме на принципі рівноправності народів, федералізації імперії базувався Жовтневий статут 1860 р., який був скасований та замінений Лютневим актом 1861, що натомість обмежував децентралізацію у державі Габсбургів.

С. Качала критикував факт реформування лише палати депутатів у рейхсраті, стверджуючи, що реформи були необхідними також для палати панів, наводячи приклад виборів у кантонах Швейцарії та Сполучених Штатах Америки. На думку С. Качали безпосередні вибори були найбільш вигідними прихильникам централізму, які б отримали парламент незалежний від крайових сеймів³. Наголошував галицький священик на необхідності подальшої федералізації Австро-Угорської імперії за умов рівноправності усіх народів імперії у різних сферах суспільного життя під скіпетром династії Габсбургів⁴. Не менш важливого значення при цьому парох із Шельпак надавав знаходженню консенсусу із поляками, які становили більшість у Галицькому крайовому сеймі, і до яких Відень прислухався більше, ніж до численних звернень українців, очільники котрих (представники русофільської течії) усі надії покладали на цесаря, відкидаючи при цьому можливість будь-яких компромісів із поляками.

С. Качала передбачав неможливість збільшення кількості українських депутатів у Державній раді, також він застерігав майбутніх парламентаріїв від продовження опозиційної політики стосовно поляків, оскільки останні у стінах Галицького сейму завдяки більшості мали можливість блокувати найбільш нагальні та актуальні питання для українського населення.

Схожі думки і у брошурі «Політика русинів», у якій автор відповідав на публікації у газеті «Слово» дописувачів, підписаних іменами «з Долинського», «від Руського озера» та «з Подоля». Даючи пояснення щодо окремих частин своєї брошури автор наголошував, що на Державну раду не варто було покладати великі надії, оскільки найбільш важливі питання для українського населення Галичини розглядалися на засіданнях Крайового сейму і одним із головних завдань для українських сеймових послів на думку українського політика було знаходження консенсусу із поляками, значна частина яких, за словами С. Качали, «нічого із власної історії не навчилася, зокрема те, що полонізація Русі у підсумку призвела до занепаду Польщі»⁵.

Галицький парох спростовував твердження одного із дописувачів про можливість поділу Галичини після обрання українських депутатів у Віденський парламент, вкотре наголошуючи, що для цього необхідно було змінювати крайовий статут, чого б ніколи не допустила польська більшість у сеймі⁶. В умовах політичної ситуації С. Качала радив брати приклад з інших народів імперії (чехів, угорців) та проводити утилітарну політику, не витрачаючи часу і сил на внутрішнє протистояння, тобто «використовувати всі можливості тепер задля зміцнення на майбутнє». Саме ці постулати за словами С. Качали були основою діяльності течії народовців⁷.

Не оминув увагою С. Качала звинувачень щодо нібито підтримки ним та іншими прихильниками федералізму поляків, а також щодо видавництва брошури «Безпосередні вибори...» за кошти надані останніми. Він зазначав, що ті хто підтримував федералістичні погляди виступали насамперед за надання українцям рівних прав із іншими народами імперії, при цьому вони ідентифікували український народ окремо і від польського і від російського, обстоюючи принципи Головної Руської ради 1848 р. (розвиток просвіти, української мови, здобуття автономії в етнічних кордонах)⁸.

Насамкінець С. Качала писав: «Зъ повысшихъ словъ видно, що власне высша власть Німцевъ (угнетати инши народы) грозитъ упадкомъ Австріи, одъ которого только федерація ратовати може; а за тымъ хто не облудно мыслить о Австріи, хто дбає больше о интересы народни якъ свои личны, той до засадъ федерації приступити, тую попереати а при выборахъ голось свой тымъ только кандидатамъ давати повинень, который власне той керунокъ представляють»⁹. Галицький політик стверджував, що духу того часу відповідало поняття свободи, яка була можлива лише у федерації¹⁰.

На час виходу вищевказаних брошур М. Драгоманов, стежачи за політичним життям у Галичині у своїх публікаціях критикував очільників національного руху за лоялізм до Австро-

Угорської монархії, особливо негативну роль на його думку відіграло греко-католицьке духовенство, яке мало надто великий вплив на суспільну свідомість.

У 1873 р. М. Драгоманов на шляху до Швейцарії відвідав Львів, де за його словами йому радили познайомитися та порозумітися із С. Качалою як із «батьком Русі»¹¹. Однак М. Драгоманов серед когорти представників Наддніпрянщини, прочитавши та проаналізувавши брошури, які як він пізніше дізнався під псевдонімом Н. Загірний видав С. Качала став одним із найбільш жорстких критиків діяльності галицького пароха. Насамперед М. Драгоманов обурювався тим, що виступаючи від імені 16 мільйонів українців, які проживали на території Австро-Угорської та Російської імперій С. Качала відносив їх до «до австрійської, польської федерально - клерикальної партії з її освітньою і соціальною програмою, включно до реставрації конкордату з Римом і опозиції цивільним шлюбам!»¹².

Згодом з ініціативи М. Драгоманова у часописі «Правда» був опублікований «Одкритий лист з України до редакції «Правди» за підписом 31 людини, що проживали на українських землях підвладних Російській імперії. У ньому, зокрема, оцінювалася діяльність русофільської та народовецької течій. Так щодо першої, то була визнана шкідливою для українського населення Галичини діяльність товариства «Руська Рада», яке підтримувало централістський уряд імперії, з іншого боку автори листа не погоджувалися із програмними положеннями викладеними у брошурі Н. Загірного «Безпосередні вибори...» та засуджували спроби пошуків компромісу із поляками, звинувачуючи народовців у клерикалізмі та ультрамонтанстві»¹³.

Під час свого перебування у Львові М. Драгоманов зустрівся із редактором «Правди» О. Огоновським з питань редагування часопису «Правда» та з метою з'ясувати ставлення львівських «народовців» до програми С. Качали, викладеної в його брошурі «Безпосередні вибори»¹⁴. Окрім того М. Драгоманов згадував, що під час зустрічі із К. Сушкевичем галицьким громадсько-культурним діячем, один з керівників народовців, останній стверджував, що С. Качалі за підтримку сеймової політики нібито обіцяли 6000 гульденів, які він хотів витратити на народну просвіту (М. Драгоманов вважав, що саме ці кошти С. Качала у 1873 р. надав товариству «Просвіта» у вигляді акцій Дністровської залізниці)¹⁵.

Публікації М. Драгоманова не залишалися поза увагою галицьких періодичних видань та очільників національного руху. У 1876 р. С. Качала у листі до газети «Друг» із якою тісно співпрацював М. Драгоманов виступив із спростуванням окремих тез наддніпрянського діяча. Про ставлення галицького священика до поглядів М. Драгоманова яскраво свідчить те, що С. Качала називав його московським нігілістом, «котрий убирається в красне пір'я європейської цивілізації и науки, нехтуючи народність и все що для чоловіка було святим». Він зазначав, що аналізуючи суспільно-політичну ситуацію у Галичині, М. Драгоманов насамперед повинен був володіти необхідною інформацією, у тому числі і про діяльність просвітницьких організацій. Апелюючи до звинувачень у клерикалізмі С. Качала писав, що основою для просвіти є народ, який величезне значення надавав релігії. Саме у цьому руслі С. Качала визначав діяльність як товариства «Просвіта», так і «Товариства імені Качковського»¹⁶. Галицький парох дорікав М. Драгоманову у поширенні через редакцію газети «Друг» антирелігійних закликів, які він визначав як нігілістичні, а також закидів М. Драгомановим для Галичини у політичному сепаратизмі, польському патріотизмі без будь-яких підстав¹⁷. За словами С. Качали «Драгоманов кладе башибузуків і жидів на рівні з попами, тих останніх особливо зове п'явками, котри ссуть кров народу. Бідність народу не кладе на карб лінєвства, розрутности і п'янства, ани того, що хлоп що має, несе до жида, він причину бідности знаходить в том, що хлоп дає на церкву і попови на молебень»¹⁷. Парох із Шельпак погоджувався, що не всі священики були активними прихильниками просвіти серед галицького населення, однак саме священики брали найактивнішу участь у заснуванні просвітницьких організацій, шкіл. Завершив С. Качала свого листа словами ««Лихо у нас, не мож іти с твердими (русофілами) для їх керунку, але гірше іти з молодими, де проявляються так згубні тенденції»»¹⁸.

Таким чином, С. Качала висловив свою незгоду із звинуваченнями М. Драгоманова галицьких діячів у клерикалізмі, ультрамонтанстві, підкреслюючи, що погляди яких дотримувався М. Драгоманов у Галичині сприймалися із великою обережністю.

Згодом М. Драгоманов у своїх публікаціях ще неодноразово повертався до розгляду суспільно-політичної ситуації у Галичині, критикуючи діяльність просвітницьких товариств,

зокрема, «Товариства імені Шевченка», трактуючи діяльність галицьких діячів як «качальщину».

Однак найбільший резонанс викликали його опубліковані мемуари у 1890 р. під назвою «Австро-руські спомини», у яких М. Драгоманов згадував львівський період свого життя та писав про надання С. Качалі коштів за підтримку сеймової політики. Із спростуванням у часописі «Діло» було опубліковано звернення брата С. Качали Андрія, про неправдиву інформацію стосовно вищевказаних коштів, також для підтвердження своїх слів він вказував на джерела доходів покійного С. Качали (серед яких була рента за землю та пасіка), що давало змогу останньому можливість жертвувати певні суми на розвиток культурно-просвітницьких товариств. Окрім того, у «Ділі» була надруковано рецензію на книгу М. Драгоманова¹⁹.

Отже, аналізуючи взаємини між С. Качалою та М. Драгомановим можемо стверджувати, що через надто різні погляди на окремі сфери суспільного життя видатні діячі не змогли знайти порозуміння, хоча серед інших вихідців із Наддніпрянської України С. Качала підтримував дружні відносини із В. Антоновичем, О. Кониським та ін. Роздуми, опубліковані С. Качалою у брошурах «Безпосередні вибори до Ради Державної і русини» та «Політика русинів» М. Драгоманов вважав засобом для пропагування клерикалізму та ультрамонтанства. Також він був прихильником зменшення ролі духовенства у культурному житті Галичини, стверджуючи «чи не час вже всяким «Просвітам» закинути попівську науку – котра підкопана по всьому вченому світу правдивою, свіцькою наукою, – чи не час давати нашому народові, – котрий бажає науки, як голодний хліба, – ту правдиву, свіцьку науку про природу й громаду, – а не старі попівські казки про життя святих?»²⁰. Натомість С. Качала вважав погляди М. Драгоманова нігілістичними та неприйнятними для галицьких теренів, оскільки духовенство залишалося одним із головних рушіїв культурно-просвітницького життя, здійснюючи вагомий внесок у розвиток товариств, організацій освітнього спрямування, поширюючи серед галицького населення знання економічного характеру та привчаючи останніх до ощадливості, розвиваючи практичні вміння та навички. Окрім того, переважна частина послів Галицького крайового сейму, депутатів Державної ради була репрезентована саме представниками греко-католицького духовенства.

¹ Круглашов А. Діяльність просвітницьких товариств Західної України та проблеми національного відродження у творах Михайла Драгоманова // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. (Збірник наукових праць. Вип. 19). – Львів, 2010. – С. 611.

² Загірний Н. Безпосередні вибори до Ради державной и Русини. – Львов, 1873. – С. 4–7.

³ Там само. – С. 9.

⁴ Там само. – С. 12.

⁵ Загорный Н. Политика Русинов. – Львов, 1873. – С. 6.

⁶ Там само. – С. 7.

⁷ Там само. – С. 14.

⁸ Там само. – С. 17.

⁹ Там само. – С. 24.

¹⁰ Там само. – С. 15.

¹¹ Драгоманов М. Австро-руські спомини (1867–1877). – К., 1970. – Т. 2. – С. 28.

¹² Там само. – С. 29.

¹³ Одкритий лист з України до редакції «Правди» // Правда. – Ч. 19. – 13 (28) падолиста 1873. – С. 660.

¹⁴ Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – К., 1980. – Т. 28. – С. 94–101.

¹⁵ Драгоманов М. Австро-руські спомини (1867–1877). – К., 1970. – Т. 2. – С. 35.

¹⁶ Павлик М. Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876–1895). – Чернівці, 1910. – Т. 2. – С. 79.

¹⁷ Там само. – С. 80.

¹⁸ Там само. – С. 81.

¹⁹ Письмо о. Андрея Качали до ред. «Діла» // Діло. – 05 червця 1890. – С. 3.

²⁰ Драгоманов М. Наука з попередніх оповідань. Вибрані твори. – Прага, 1937. – Т. 1. – С. 206.

В статье освещены взгляды Степана Качалы и Михаила Драгоманова на деятельность просветительских обществ (Галицко-русская Матица, «Просвита», «Общество имени Т. Шевченко») и другие социальные и культурные аспекты второй половины XIX века.

Ключевые слова: Степан Качала, Михаил Драгоманов, «Просвита», Австро-Венгрия, «Правда».

The article deals with the views of Stepan Kachala and Mykhailo Drahomanov on the activities of educational societies (Halyts'ko-Rus'ka Matytsia, «Prosvita», «Shevchenko Scientific Society») and other social and cultural aspects of the second half of the nineteenth century.

Keywords: Stepan Kachala, Mykhailo Drahomanov, «Prosvita», Austria-Hungary, «Pravda».